

ІКОНІЧНА СУТНІСТЬ МЕТАФОРИЧНИХ ЗАГОЛОВКІВ У ПОЕТИЧНОМУ ТЕКСТІ

Тетяна КІБАЛЬНИКОВА (Кіровоград, Україна)

У статті розглянуто проблему іконічної природи заголовків-метафор, з'ясовано їх роль у розкритті імплікації художнього цілого.

Ключові слова: іконічна природа, заголовок, знак, конотація, образність.

The article considers the problem of iconic nature of metaphorical titles as well as elucidates their role in revealing the implication of the poetic whole.

Key words: iconic nature, title, sign, connotation, imagery.

Наразі одним з актуальних підходів до тлумачення тексту є семіотичний, що базується на теорії стоїків. Вона розглядає знак як сутність, котра утворюється відношенням означника й означуваного. Виходячи з різних відношень між означуваним та означником, Ч.С. Пірс виокремлює три основні типи знаків: знак-індекс, іконічний знак і символ [8]. Пірсова тріада знаків лежить в основі багатьох лінгвопоетичних досліджень (Л.Ф. Грицюк [3], О.М. Траченко [11], та ін.). Проте семіотична природа заголовків-метафор ще й досі не ставала об'єктом окремої наукової розвідки, що й обумовлює **актуальність** нашого дослідження.

Мета цієї статті полягає у з'ясуванні іконічної сутності метафоричних заголовків англomовних поетичних творів. **Об'єктом** дослідження є метафоричні одиниці в складі заголовків англomовних поетичних творів XX – XXI століття, **предметом** – їх іконічний, експресивно-конотативний потенціал.

З огляду на предмет нашого дослідження особливу увагу в пірсовій тріаді знаків привертають знаки-ікони. Як зауважує Ч.В. Морріс, іконічні знаки позначають або денотують об'єкти, які мають ті самі властивості, що й самі знаки [146: 58]. Погоджуючись із думкою Ю.М. Лотмана, що в поетичному тексті знак розуміється як такий, що має не умовний, як у мові, а іконічний характер [6: 31], зважаємо на те, що в результаті створення поетичного тексту одиниці різних рівнів художнього цілого реалізують передусім вторинну номінативну функцію. У вертикальному контексті поетичного твору лексичні одиниці можуть розширювати свою семантику, що зумовлює переважання конотативних (образних) значень. Це дає підстави говорити про заголовки-образи (або заголовки-метафори), які формально відповідають знакам-іконам у Пірсовій тріаді знаків, адже метафору Ч.С. Пірс уважає одним із модусів іконічності і визначає її як знак, заснований на співвіднесеності означуваного з будь-яким елементом в іншому знакові [цит. за 10: 102].

Інтенсивність образності заголовків-образів висока. Потенціал розвитку його значення може відчуватися вже в прециклі сприймання твору. В основному циклі та в постциклі сприймання поезії концептуальне значення заголовного виразу підлягає конкретизації за рахунок одиниць усього текстового простору.

Властивість іконічних знаків бути подібними до позначуваних ними об'єктів наштовхує на думку, що заголовки-образи (ікони), як може здатися, відзначаються меншою кодовою зумовленістю, а це ніби гарантує їхню більшу зрозумілість [5: 66]. Довести нерелевантність такого твердження не становить труднощів. У поетичному творі відношення планів

вираження і змісту суттєво відрізняється від інших семіотичних систем. У поезії конотативне значення залежить від вторинних кодів, або лексикодів [12: 56]. На базі цих лексикодів системний мовний знак, який найчастіше позначає узуальний денотат, починає співвідноситися з оказіональним референтом, внаслідок цього й виникає образ.

Значення будь-якого елемента поетичного тексту залежить від будови всієї структури. Так, заголовок, будучи відносно автосемантичним знаком тексту, корелює з усією віршовою конструкцією, його значення розглядається з позицій вертикального контексту.

Особливого значення під час інтерпретації заголовків-образів набуває не лінійний, як у мові, а вертикальний контекст. Важливість вертикального контексту поетичного твору для інтерпретації заголовка пов'язана з необхідністю зіставлення першого знака тексту з усіма елементами текстової структури одночасно.

Заголовок-образ не розкриває свого значення повністю в прециклі сприймання тексту. Воно реалізується в мисленнєвому просторі, де лінійні мовні одиниці виявляються задіяними в складних синтагматичних відношеннях, а також включеними до вертикального контексту, в якому вони утворюють парадигматичний ряд. Це спонукає адресата до "реверсивного" читання поетичного тексту. Така особливість іще раз доводить той факт, що заголовок актуалізує категорію ретроспекції.

Лексичні одиниці з умовним співвідношенням їх форми та змісту ідеальні для номінації [4: 26]. Цим пояснюється те, що автори досить часто вдаються до використання різних видів тропів у заголовках поетичних творів: **метафори** – "*Hell's Pavement*" (J. Masefield), "*Love's Remorse*" (E. Muir), "*The Thought-Fox*" (T. Hughes); **метонімії** – "*Days*" (R.W. Emerson), "*Days*" (P. Larkin), "*Hands*" (D. Finkel), "*Dead Hand*" (W.S. Merwin); **іронії** – "*Not Waving But Drawing*" (S. Smith), "*Five Ways to Kill a Man*" (E. Brock); **оксюморону** – "*Trench Idyll*" (R. Aldington), "*Willful-Missing*" (R. Kipling), "*The Last Freedom*" (R. Church); **антитези** – "*Nature With Man*" (J. Silkin), "*Life and Death*" (W.E. Henley), "*Ruby and Amethyst*" (R. Graves).

Належність поетичного тексту до вторинної моделюючої системи пояснює здатність заголовків виступати в переосмисленому, конотативному значенні. Як зазначає О.О. Потебня, поетичний образ під час кожного акту його сприймання "говорить тому, хто його розуміє, дещо інше і більше, ніж те, що в ньому безпосередньо міститься" [9: 16].

Результати аналізу заголовків англomовних віршованих творів виявили найбільшу продуктивність метафори у створенні образності. Заголовки з метафоричною образністю можуть також містити в собі уособлення, або персоніфікацію. У них те, що мається на увазі, не відрізняється принципово від явленого, але перевершує його ступенем своєї абстрактності.

Заголовки-образи, в основі яких перебуває метафора, характеризуються особливими зв'язками між тим, що пояснюється, і тим, що пояснює. У поетичному творі означник і означуване рівноправні й автономні. Заголовки-метафори не тільки формують уявлення про те, що вони позначають, але й задають напрямок мислення про денотат. Метафора в заголовному виразі покликана "створити первинну настанову, сконцентрувати увагу читача на її семіотичній глибині" [2: 13].

Серед заголовків-метафор можна виділити ті, значення яких частково або повністю розкривається вже в прециклі сприймання віршованого твору. Такі заголовки-образи проспективно орієнтовані: "*Hell's Pavement*" (J. Masefield), "*Love's Remorse*" (E. Muir), "*The Thought-Fox*" (T. Hughes), "*The Starred Coverlet*" (R. Graves). Другу групу складають ті, в яких переносне значення розкривається тільки в макроконтексті цілого твору. Такі заголовки вимагають ретроспективного осмислення: "*Fog*" (C. Sandburg), "*The Eagle*" (A. Tennyson), "*End Of Play*" (R. Graves).

Розглянемо механізм реалізації метафоричного значення заголовків двох груп на прикладах деяких поезій.

Заголовок вірша Р. Грейвза "*The Starred Coverlet*" виявляє ознаки метафоричності вже в мікроконтексті. Безпосередньо в ньому розпізнається образна метафора. Зсув у плані змісту першого знака тексту відбувається через незвичне сполучення ключових лексем. Актуалізація образного значення заголовного виразу передбачає розширення просторових

меж ситуації в напрямку “верх – низ”. Читач нібито дивиться в телескоп у космічний простір. Метафорична образність заголовка підтримується й за рахунок лексичних одиниць тексту, які семантично пов’язані із заголовком: *true lovers, troubled hearts, the dusk, dream, crown love*. Усе в творі спрямоване на розкриття метафоричного заголовка:

Yet lovers who have learned this last refinement –
To lie apart, yet sleep and dream together
Motionless under their starred coverlet –
Crown love with wreaths of myrtle [1].

Отже, *the starred coverlet* – це вічність, нескінченність почуттів.

Ще одним прикладом є заголовок поетичного твору Е. М’юїра “*Love’s Remorse*”. Заголовок містить у своєму складі когнітивну метафору – високе почуття наділяється здібністю відчувати докори сумління. Але в першому катрені відбувається переосмислення значення заголовка: абстрактний денотат переосмислюється до конкретного ліричного героя:

I feel remorse for all that time has done
To you, my love... [1].

Останні шість рядків містять головну ідею твору: кохання, на відміну від людини, є вічним, і тільки кохання може повернути людині юність:

Eternity alone our wrong can right,
That makes all young again in time’s despite [1].

Дещо складнішими в плані виявлення образного значення є заголовки з імпліцитно вираженою метафоричністю. Розглянемо механізм еволюції їх образного значення, коли метафора розпізнається в постциклі сприймання поетичного твору.

Заголовок поезії Р. Грейвза “*The End of Play*” до прочитання самого твору не виявляє ознак образності, проте метафоричність виразу визначається вже мікроконтекстом:

We have reached the end of pastime, for always,
Ourselves and everyone, though few confess it
Or see the sky other than, as of old,
A foolish smiling Mary-mantle blue [1].

Напрямок для адекватної інтерпретації заголовного виразу задають і наступні рядки: “*Though life may still seem to dawdle golden... the grass to shine... Faith to descend in a chariot from the sky...*” [1]. Отже, заголовний вираз асоціюється в поета з людським життям, що є тлінним.

Проблема іконічної природи заголовків-образів не вичерпується цією науковою розвідкою. Перспективним вважаємо лінгвосеміотичний аналіз заголовків, у складі яких містяться інші стилістичні прийоми, адже характер образних засобів, які використовує поет у заголовку твору, є показником індивідуального стилю автора, його естетико-філософської концепції та прагматичної настанови.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Английская поэзия в русских переводах. XX век. Сборник / Сост. Л.М. Аринштейн, Н.К. Сидорина, В.А. Скороденко. – М.: Радуга, 1984. – 848 с.
2. Белая Г.А. О “внутренней” и “внешней” теме // Филологические науки. – 1983. – № 2. – С. 10 – 17.
3. Грицюк Л.Ф. Семиотические и лингвопоэтические особенности заголовков стихотворных произведений (На материале англоязычной поэзии XIX – XX в.в.). Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. – К., 1985. – 246 с.
4. Кубрякова Е.С. Возвращаясь к определению знака // Вопр. языкознания. – 1993. – № 4. – С. 18-28.
5. Лотман Ю.М. Об искусстве. – С.-Петербург: Искусство – СПб, 1998. – 704 с.
6. Лотман Ю.М. Структура художественного текста. – М.: Искусство, 1970. – 384 с.
7. Моррис Ч.У. Основания теории знаков // Семиотика. – М.: Радуга, 1983. – С. 37 – 89.
8. Пирс Ч.С. Избранные философские произведения: Пер. с англ. – М.: Логос, 2000. – 448 с.
9. Потебня А.А. Теоретическая поэтика. – М.: Высшая школа, 1990. – 342 с.
10. Сигал К.Я. Проблема иконичности в языке (обзор литературы) // Вопр. языкознания. – 1997. – № 6. – С. 100-120.
11. Траченко О.Н. Стилистические характеристики заглавия как знака текста в синтагматике и парадигматике (На материале англоязычного рассказа): Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. – К., 1984. – 200 с.
12. Эко У. Отсутствующая структура. Введение в семиологию. – СПб: Петрополис, 1998. – 430 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тетяна Кібальницька – кандидат філологічних наук, доцент кафедри германської філології Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси – лінгвістика тексту, лінгвопоетика, семіотика.